

Bli med å kartlegge Årets Fugl – sandsvalen!

Sandsvalen er valgt til Årets Fugl i 2010 av Norsk Ornitologisk Forening. I likhet med mange andre fuglearter i Norge har den blitt stemoderlig behandlet i en årrekke, og vi har derfor liten kunnskap om bestandsstatus. Det er bekymringsfullt fordi det er påvist at sandsvalen går kraftig tilbake i flere europeiske land.

Av Tomas Aarvak & Ingar Jostein Øien

I 2010 ønsker NOF å sette fokus på sandsvalen, ettersom den høyst sannsynlig også er i tilbakegang i Norge. Arten finnes vidt utbredt både i Eurasia og i Nord-Amerika, med unntak av Island (BirdLife International 2009). I Sverige var bestanden tidligere anslått til 100.000-200.000 par (Svensson m.fl. 1999). I 2003 var imidlertid sandsvalen riksinventeringsart i Sverige (gjennomføres av Sveriges Ornitologiska Förening), og urovekkende nok ble bestanden da taksert til maksimum 74.000 par (Bengtsson 2004). Dette ble vurdert til å være en kraftig bestandsnedgang til tross for at det tidligere bestandsanslaget var temmelig grovt og usikkert. I *Norsk fugleatlas* (Gjershaug m.fl. 1994) ble den norske bestanden anslått til å ligge i intervallet 100.000-250.000 par, et enda mer usikkert anslag enn det gamle svenske. Også i Storbritannia er det påvist en

kraftig bestandsnedgang som begynte allerede på 1960-tallet. Med unntak av en ubetydelig oppgang på midten av 1990-tallet har bestandsnedgangen vedvart, og i flere områder er bestanden redusert med mer enn 90 % (Parkin & Knox 2010).

Usikre hekkeplasser

Sandsvalen trekker til Afrika, sør for Sahara (Bakken m.fl. 2006, Fransson & Hall-Karlsson 2008, Wernham m.fl. 2002), og det er overlevelsen i vinterområdene som sannsynligvis har størst betydning for bestandsutviklingen (Parkin & Knox 2010). Sandsvalen har imidlertid såpass spesielle krav til hekkeplass at tilgang til passende sandbakker, elvemeler og grustak også kan være en begrensende faktor. Hekkeplassene er også utsatt for å rase sammen under hekkeperioden. Mange av hekkeplassene er menneskeskapte,

og det er i de aktive sand- og grustakene at sandsvalene trives. Ødeleggelse av koloniene i hekkesesongen er dessverre ikke uvanlig, og årlig forekommer det at sandsvalekolonier blir ødelagt av maskinførere som ikke tar hensyn til svalene.

Ved å kartlegge sandsvalenes hekkeplasser i Norge vil vi få et godt utgangspunkt for å kunne sikre dem gjennom hekkesesongen. Det er ofte ikke annet enn litt informasjon til maskinfører eller driftsansvarlige ved et sandtak eller et byggeanlegg som skal til for å forhindre at en sandsvalekoloni blir ødelagt av maskiner. Sandsvalene er paradoksalt

Det er konkurranse om reirhullene i en sandsvalekoloni. Reirhullene blir behørig bevoktet mot inntrengere. Foto: Bjørn-Tore Rekve Seim.

nok ofte avhengig av at sandtak er i drift for at de skal være attraktive hekkelokaliteter, og det gjelder å unngå at uttak av sand/masse skjer akkurat der kolonien ligger i løpet av selve hekkesesongen. Andre lokaliteter som tidligere har vært benyttet av sandsvaler, men som har blitt ugunstige på grunn av ras og gamle reirganger kan også enkelt restaureres ved å justere sandfasaden/helningsvinkel. Der hvor det ikke finnes høvelige hekkeplasser for sandvalene er det faktisk mulig å få dem til å hekke i helt menneskeskapte innretninger – en slags fuglekasse for hele kolonien. I Storbritannia har slike

blitt tatt i bruk av sandsvaler og med god hekkesuksess som resultat. Paul Shimmings (2005) har tidligere beskrevet dette i *Vår Fuglefauna*.

Kunnskapsstatus for sandsvalen i Norge

Hva finnes av tilgjengelige data om sandsvalens hekkeforekomst i Norge ved utgangen av 2009? I *Artsobservasjoner* var det lagt inn 6530 poster/funn, hvorav 315 (4,8 %) hadde aktivitetskode relatert til hekking. For 167 funn (2,6 %) var sandvalene notert som trekkende, mens hele 4577 funn (70,1 %) ikke hadde noen aktivi-

tetsbeskrivelse. Hvis vi velger ut kun observasjoner med hekkeindikasjon, er datagrunnlaget spinkelt (tabell 1). Fordelt på fylker har Rogaland flest registrerte hekkelokaliteter, med 22 kolonier. Aust-Agder, Buskerud og Østfold kommer dårligst ut med 3 hekkelokaliteter hver. Av det lille totalmaterialet er 22 av registreringene (7 %) eldre enn 1990, med den eldste fra Helligskogstua, Øvre Anarjokka nasjonalpark i 1965!

Den reelle statusen for sandsvalen er åpenbart langt bedre enn det som så langt foreligger i *Artsobservasjoner*. I NOF Aust-Agder sitt nylig publiserte

Tabell 1. Antall sandsvalelokaliteter i hvert fylke hvor aktivitetskode indikerer hekking (fra www.artsobservasjoner.no/fugler, ved utgangen av 2009). På lokaliteter med data for flere år er siste år valgt. For oppsummering i kolonnen antall reirhull (i bruk) er funn med aktivitet «Obs i h.tid, pass. biotop» ikke med i denne oppsummeringen.

Fylke	Lokaliteter med reirhull		
	Antall lokaliteter	Antall lokaliteter fra 2000	Antall reirhull (i bruk) fra 2000
Aust-Agder	3	2	17
Buskerud	3	1	150
Finnmark	7	3	114
Hedmark	12	10	334
Hordaland	16	14	297
Møre og Romsdal	9	5	58
Nordland	18	11	369
Nord-Trøndelag	24	8	364
Oppland	9	7	276
Oslo & Akershus	4	3	116
Rogaland	22	18	756
Sogn og Fjordane	5	5	58
Sør-Trøndelag	20	5	153
Telemark	18	15	804
Troms	7	3	120
Vest-Agder	26	19	258
Vestfold	5	2	16
Østfold	3	1	20
Sum	211	132	4280

hekkefuglatlas (Bengtson m.fl. 2009) var sandsvalen registrert innenfor totalt 47 ruter på 5 x 5 km, hvorav 24 ruter hadde koden «mulig hekking (B)», fem ruter hadde «sannsynlig hekking (C)» og 28 ruter hadde «konstatert hekking (D)». Forfatterne konkluderte med at «vi har kanskje minst 1000-2000 par», noe som skulle tilsvare 21-43 par per 5 x 5 km atlasrute. Hvis dette omregnes til det gamle 10 x 10 km-systemet ble det påvist sandsvaler i 35 ruter. Til sammenligning ble det i *Norsk fugleatlas* (Gjershaug m.fl. 1994) påvist hekkende sandsvaler i 40 atlasruter på 10 x 10 km i Aust-Agder. Dagens utbredelse i dette fylket ser derfor ut til å være redusert med minst 12,5 % siden 1980-tallet.

Det eksisterende datagrunnlaget for enkelte fylker og områder er nok større enn det som finnes i www.artsobservasjoner.no/fugler, men de dataene er vanskelig tilgjengelige både for de som skal forvalte den norske fuglefaunaen, men også for NOF som

er den viktigste leverandøren av fugledata til naturforvalterne. Gjennom Årets Fugl-aktivitetene i 2010 vil dette forhåpentligvis bedre seg for sandsvalen.

Følg derfor med på NOFs nettsider for mer informasjon om sandsvalen som Årets Fugl. PDF-kopier av relevant litteratur kan på forespørsel sendes per e-post ved henvendelse til Årets Fugl (aaretsfugl@birdlife.no).

Anbefalinger for kartlegging av hekkekolonier

1. Kartleggingen gjennomføres i hekkeperioden. Man får et godt mål på antall bebodde reirhull mot slutten av hekkesesongen, da de aktive reirgangene får tydelig slitasje i underkant. For mindre kolonier kan antall aktive reir kartlegges ved å se etter matende fugler. I dine egne notater bør du angi tydelig:

a) totalt antall reirganger som bedømmes å være bebodde.

b) totalt antall reirganger/reirhull (også gamle fra fjoråret).

2. Lokalitetsbeskrivelse – bør inneholde opplysninger om kolonien ligger i en naturlig skrent (sandbakke, erosjonskant, elvebredd og lignende) eller i sand-/grustak (angi om dette er aktivt eller ikke, dvs. om noen tar ut masse der).

3. Observatørene oppfordres til å notere om kolonien står i fare for å bli ødelagt (menneskelig aktivitet eller predatorer som jakter i kolonien).

4. Hold øynene åpne for bonusarter – dvs. arter som gjerne bruker samme eller liknende habitat som sandsvalen, for eksempel isfugl, bieter og dverglo.

Rapporter via Artsobservasjoner

Vi oppfordrer derfor alle NOFs medlemmer og fugleinteresserte til å holde utkikk etter sandsvalekolonier i 2010, og til å rapportere fortløpende inn på NOFs internettbaserte rapporteringsverktøy *Artsobservasjoner/fugler!* Organiser gjerne kartleggingen lokalt for å få til en totalkartlegging av kommunen eller fylket. I Østfold planlegges det en gjentakelse av totalkartleggingen som ble gjennomført i 1990.

Slik gjør du:

1. Logg inn i rapporteringsverktøyet www.artsobservasjoner.no/fugler. Har du ikke tidligere rapportert via *Artsobservasjoner* må du registrere deg som ny observatør før du kan logge deg inn.

2. Klikk på «Rapportere».

3. Velg lokalitet. Om lokaliteten ikke finnes fra før, går du inn på fanen «Funnsted (ny)». Gjennom å zoome inn på kartet kan du så plote den nye lokaliteten.

4. Klikk på fanen «Prosjekt» og velg «Sandsvalekartlegging 2010» fra nedtrekksgardinen.

5. Klikk på fanen «Rapportere» og fyll inn dine observasjoner.

6. På nedtrekksgardinen «Aktivitet» velger du «Reir i bruk» og i kolonnen «Ind.» antall reirhull i kolonien. I kommentarfeltet bør det legges inn en bedømming på antall aktive og gamle

Sandsvalekolonier er svært utsatt for å bli ødelagt i hekketida ettersom det foretrukne hekkehabitatet er menneskeskapt og midlertidig. I juli 2009 ble to tredeler av en koloni på oppunder hundre aktive reirganger ødelagt på et anleggsområde i Stjørdal i Nord-Trøndelag. I mai samme år ble en koloni fjernet i sin helhet av samme firma bare noen hundre meter unna. NOF Nord-Trøndelag fikk stoppet ødeleggelse av de resterende reirhullene (som sees til venstre i bildet). Dette var skjebnen til to av tre kjente kolonier i Stjørdal kommune i 2009. Foto: Ingar Jostein Øien.

reirhull, samt litt om koloniens beskaffenhet (se anbefaling for kartlegging over). Det er viktig å rapportere med en hekkekode som «reir i bruk» eller lignende for å skille observasjonen fra funn hvor f.eks. mange sandsvaler bedriver næringsøk sammen.

7. Hvis sandsvalene hekker i et aktivt sand/grustak, så angi det i kommentarfeltet.

Har du andre observasjoner av sandsvaler i Norge så legg de inn i Artsobservasjoner! På fuglevennen.no vil vi følge sandsvalens ankomst til Norge på våren, så følg med og legg inn din førsteobservasjon for 2010.

Referanser

- Bakken, V., Runde, O. & Tjørve, E. 2006. *Norsk ringmerkingsatlas. Vol. 2.* Stavanger museum, Stavanger.
- Bengtsson, K. 2004. Backsvalan – en trängd fågel. Resultat av riksinventeringen 2003. *Vår Fågelvärld* 7/2004.
- Bengtson, R., Johnsen, A., Selås, K. O. & Steel, C. 2009. Hekkefuglatlas for Aust-Agder 1995–2004. – *Fugler i Aust-Agder Supplement nr. 1* 2009. Norsk Ornitologisk Forening avd. Aust-Agder, Arendal. 485 s.
- BirdLife International 2009. Species factsheet: *Riparia riparia*. Nedlastet fra <http://www.birdlife.org> on 10/1/2010
- Fransson, T. & Hall-Karlsson, S. 2008. *Svensk ringmärkningsatlas. Vol. 3.* Stockholm.
- Gjershaug, J. O., Thingstad, P. G., Eldøy, S. & Byrkjeland, S. 1994. *Norsk fugleatlas.* Norsk Ornitologisk Forening, Klæbu, 551 s.
- Parkin, D. T. & Knox, A. G. 2010. *The status of birds in Britain and Ireland.* Christopher Helm, London.
- Shimmings, P. 2005. Kunstige reirhull – redningen for sandsvalekolonier? *Vår Fuglefauna* 28: 72-75.
- Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999. Backsvala *Riparia riparia*. Svensk fågelatlas. *Vår Fågelvärld, supplement 31.* Stockholm.
- Wernham, C., Siriwardena, G., Toms, M., Marchant, J., Clark, J. A. & Baillie, S. 2002. *The Migration Atlas: Movements of the Birds of Britain and Ireland.* A & C Black Publishers Ltd. 884 s.